

Nepodmíněný základní příjem
Každému podle jeho základních potřeb

Marek Hrubec, Martin Brabec

Praha, 2020

Obsah

Úvod.....	4
1.Základní příjem: potenciál zásadních společenských proměn	5
1.1.Nezaměstnanost jako osvobození	5
1.2.Ocenění péče	7
1.3.Přesun moci v zaměstnání	7
1.4.Eliminace chudoby a sociální stát.....	9
1.5.Transnacionální dimenze: životní prostředí a migrace.....	9
1.6.Financování základního příjmu	10
2.Experimenty se základním příjmem v poslední době.....	11
2.1.Finsko	11
2.2.Nizozemsko	12
2.3.Skotsko.....	13
2.4. .Irsko	14
2.5.Španělsko	14
2.6.Brazílie	15
Závěr: zásadní společenská změna	17

Abstrakt

Studie je zaměřena na jeden z důležitých způsobů, jak potenciálně přispět k řešení negativních ekonomických a sociálních důsledků současné pandemie koronaviru v České republice v mezinárodním srovnání. Konkrétně se zaměřuje na nepodmíněný základní příjem (NZP). První část článku vysvětluje základní charakteristiky nepodmíněného základního příjmu a jeho potenciál zásadních společenských proměn. Druhá část se zaměřuje na experimenty s ním v různých zemích v poslední době, hlavně v evropských zemích, kde s ním v poslední době experimentovaly nebo se k experimentům s ním právě chystají, například ve Finsku, Nizozemsku, Skotsku, Irsku či Španělsku. Rovněž mapuje situaci ohledně implementace základního příjmu v Brazílii.

Úvod

Základní příjem není jen jedním z mnoha finančních opatření, ale sociální, ekonomickou a občanskou částkou, která má dalekosáhlý multiplikační efekt v mnoha oblastech života. Základní příjem je podobně zásadní civilizační změnou, jakou bylo zavedení všeobecného volebního práva nebo všeobecného zdravotního zabezpečení. Nepodmíněný základní příjem, oficiálně nazývaný nepodmíněný základní příjem či všeobecný základní příjem či univerzální základní příjem, je finanční dávka, kterou každý občan dostává od státu v pravidelných intervalech. Platí všeobecně, tedy pro všechny občany daného státu bez jakýchkoli podmínek. Občan přitom může mít další příjmy ze svého zaměstnání a sociální dávky. Základní příjem tvoří základní uznání občana, které poskytuje materiální základ, jenž každému umožňuje založit dobře svůj život a naplnit jeho základní potřeby. Jeho zavedení může zvýšit rovnost a svobodu občanů. Svoboda totiž spočívá nejen na právech a možnostech, ale také na prostředcích, jak jí dosáhnout. Lidé se základním příjmem by mohli využít příležitosti, kterých by jinak využívat nemohli. Tím by se zvýšila jak rovnost, tak i svoboda občanů. Pokud by byl základní příjem zaveden v dostatečné výši, všichni občané by skutečně mohli mít rovně naplněno jedno ze základních ústavních práv, právo na život, a také právo na důstojný život, což bohužel zatím všichni lidé nemají, neboť například bezdomovci v zimě umírají venku mrazy a mnozí lidé žijí ve velmi nedůstojných podmínkách v chudobě.

Nejde o nový nápad. Ideu základního příjmu popsal v náčrtu již před 500 lety Thomas More (1478 – 1535) ve své proslulé knize *Utopie*¹ a před ním podobné myšlenky zmínili i další autoři. Byla to jedna z idejí, která čekala na vyzvednutí z dějin filosofie. Podobně jako čekala například idea demokracie, než ji po počátečních pokusech v antice lidé začali po tisících letech alespoň v její částečné podobě realizovat. Základní příjem byl v dějinách prosazován známými osobnostmi, jakými byli například Thomas Paine (1737-1809) nebo Bertrand Russell (1872-1970).²

Na myšlenku základního příjmu upozorňuje v posledním desetiletí stále více občanských a politických aktivit v Evropě i jiných částech světa. Dokonce se základní příjem stává natolik mediálně populární, že jej někteří politici vykrádají a zaštiťují se jeho jménem, přestože pak do praxe uvádění obyčejně

¹ More, T., *Utopie*. Praha: Mladá fronta, 1978. Thomas More byl britský sociální filosof a politik, který uvedenou knihu vydal v latině v roce 1516.

² Více informací o historii nepodmíněného základního příjmu lze najít například v první kapitole knihy: Standing, G., *Basic Income: And How We Can Make It Happen*. London: Pelican 2017.

podmíněné sociální dávky, které jsou v rozporu s definiční nepodmíněností základního příjmu. Je to dobrá zpráva pro popularitu této myšlenky, ale špatná zpráva o její manipulaci, neboť lidé pak získávají mylně dojem, že jde jen o další ze sociálních dávek a nikoli o zásadní civilizační přeměnu. Proto je nutné vysvětlovat, oč vlastně jde.

Tyto úvahy se nyní realizují v konkrétním praktickém rámci, u nás především v rámci celoroční iniciativy občanů za nepodmíněný základní příjem ve všech zemích Evropské unie, včetně České republiky, od září 2020 do září 2021. Jde již o druhou kampaň tohoto druhu. První iniciativa v roce 2013 byla jednou z největších celoevropských akcí v dějinách uspořádaných občany. Tato Iniciativa evropských občanů za nepodmíněný základní příjem usilovala o informování občanů a diskusi s nimi a projednávání základního příjmu na evropské úrovni v Evropském parlamentu a Evropské komisi.³ Návrh na zavedení základního příjmu vyvolal vlnu nejrůznějších reakcí mezi občany i politiky. Přitom je třeba zdůraznit, že občané, sociální vědci i politici vědí, že v různých zemích nebo v celé Evropské unii by se lidé sami měli nakonec demokraticky rozhodnout pro určité pojetí základního příjmu, pro jeho výši a pro různé zdroje jeho financování. A právě proto, aby se lidé mohli informovaně rozhodnout, je zapotřebí vysvětlit podrobnosti o základním příjmu a uvést příklady s jeho experimentováním. V tomto smyslu je možné vnímat také rozbor tohoto našeho textu.⁴

V první části článku vysvětlíme základní charakteristiky nepodmíněného základního příjmu a jeho potenciál zásadních společenských proměn a ve druhé části se zaměříme na experimenty s ním v různých zemích v poslední době. Různé experimenty sice proběhly již dříve, ale vzhledem k aktuálnosti podmínek nových snah se zaměříme právě na tyto nové experimenty. Pokud má čtenář či čtenářka zájem o obsáhlejší a náročnější teoretické argumenty, doporučujeme naši knihu *Všeobecný základní příjem. Právo na lenost, nebo na přežití?*⁵

1. Základní příjem: potenciál zásadních společenských proměn

1.1. Nezaměstnanost jako osvobození

Nezaměstnanost už není jen dočasnou nahodilou záležitostí, ale trvalým systémovým problémem, který se týká velkého množství lidí, včetně občanů České republiky. Zvláště ožehavým problémem se stala v posledních letech například ve Španělsku nebo v Řecku. Mohou ještě někdy všichni občané získat práci na plný úvazek, když lidé již od počátku industriální éry usilují o to, aby mechanizace a automatizace práci lidí do značné míry nahradila? Neměli bychom uvažovat o tom, jak výsledky a zisky mechanizované a automatizované práce lépe přerozdělit mezi lidi? Provést by se to dalo například prostřednictvím nepodmíněného základního příjmu, díky němuž by pak lidé mohli dělat činnost, za niž dnes dostávají zapláceno málo, nebo za ni nedostávají vůbec nic.

Sociologové dnes čím dále častěji upozorňují, že bychom si měli přiznat, že již nikdy moderní rozvinuté společnosti nedosáhnou plné zaměstnanosti. Úsilí vytvořit v moderních, rozvinutých společnostech dostatek práce vidí jako nereálné a neměli bychom se k němu dále upínat. A k tomu dodávají:

³ *Iniciativa evropských občanů za nepodmíněný základní příjem* pořádala semináře a přednášky pro širokou i odbornou veřejnost, informovala v médiích a organizovala sběr podpisů po dobu jednoho roku od ledna 2013 do ledna 2014.

⁴ V první části našeho textu využíváme a rozvíjíme náš výklad, který jsme vypracovali v: Brabec, M., Hrubec, M., *Nepodmíněný základní příjem a práce. Fórum sociální práce*. No. 1, 2014, s. 49-53.

⁵ Van Parijs, P., Hrubec, M., Brabec, M., a kol. *Všeobecný základní příjem. Právo na lenost, nebo na přežití?* Praha: Filosofia 2007. Dále v češtině viz např.: Lowrey, A., *Dejte lidem peníze*. Praha: Argo 2020; Raventos, D., *Materiální podmínky svobody*. Praha: Rubato 2015.

a/ Na dohled není žádné ekonomické řešení rostoucí nezaměstnanosti. Ale lidé, kteří nejsou (plně) zaměstnáni, mají mnohem nižší příjem, než ti, kteří mají plné zaměstnání.

b/ Přesto je dnes kulturní normou obviňovat oběti. Ačkoliv se obecně ví, že zároveň nemohou být zaměstnáni všichni, přesto se většina lidí domnívá, že všichni mají příležitost najít si zaměstnání. A tak tedy ti, kteří ho nenajdou, zakouší tento stav jako důsledek vlastního selhání.

c/ Pokud ale není nutné, aby lidé vykonávali nepříjemnou práci, pak by k tomu neměli být nuceni. To, že někdo nepracuje, by nemělo být vnímáno jako individuálně i sociálně nežádoucí – ale k tomu jsou potřebné určité institucionální a kulturní změny. Máme dnes silně nedostatečný kulturní repertoár a institucionální infrastrukturu pro využití volného času. Především orientace naší kultury na konzum činí potěšení z volného času závislé na příjmu. Ve společnosti existuje málo možností, jak by lidé s nízkým příjmem mohli naplnit svůj volný čas.

Většina politiků dosud zkouší problém nezaměstnanost řešit tím, že se snaží vytvářet nová pracovní místa, nebo tím, že sníží počet pracovních hodin v týdnu a práci přerozdělí mezi více lidí. Tato opatření však mohou nezaměstnanost vyřešit jen částečně, protože nevycházejí z pochopení jejich příčin. Nezaměstnanost v současné době totiž nelze považovat pouze za problém ekonomický, ale také za problém kulturní či společenský. Na začátku průmyslové éry si lidé přáli, aby stroje pracovaly za ně. Proto zaváděli mechanizaci a automatizaci. Výsledek se povedl, technologie do velké míry nahradila lidskou práci. Právě proto se však dnes potýkáme s velkou nezaměstnaností. Lidé by mohli být spokojeni, kdyby mezi ně byly zisky z práce strojů rovnoměrně rozděleny. Skutečnost je však jiná, neboť zisky jsou koncentrovány do rukou úzké ekonomické elity. Protože není na ubývání práce zatím pohlíženo z kulturních či společenských hledisek, řada lidí si možnost narůstající svobody neuvědomuje a současnou situaci vnímá negativně.

1.2. Ocenění péče

Zavedení nepodmíněného základního příjmu by umožnilo ocenit skutečnost, že stroje pracují za nás, a proto už naší mechanické práce není tolik třeba. Přesněji řečeno, díky základnímu příjmu bychom se mohli věnovat jiné činnosti, kterou bychom prováděli raději a v níž bychom se seberealizovali. Mohli bychom se zaměřit na cennou práci v občanské společnosti, na tvořivou kulturní či duchovní práci, trávit čas se svými dětmi, seniory a dalšími blízkými a potřebnými a podobně.

Mnoho pečujících osob dnes svoji práci nemá zaplacenou a jejich práce dokonce často na trhu práce není vůbec uznána jako práce. Jelikož většinu této péče provádějí ženy, základní příjem pomůže především jim — je možné jej vnímat jako ocenění činnosti pečujících osob. Zavedení nepodmíněného základního příjmu by zaměřilo lidi na kvalitu, na nekonzumní přístup k životu, který by vedl k udržitelné společnosti s lepšími vztahy nejen mezi lidmi, ale i mezi lidmi a životním prostředím. Překonaloby se tak chladné odcizení člověka od ostatních lidí a od životního prostředí.

Základní příjem přitom ani zdaleka neupřednostňuje lenochy, protože pracující budou mít pořád příjem mnohem vyšší — budou přece kromě základního příjmu dostávat i příjem za práci. Základní příjem by se také v žádném případě neměl vyplácet pouze těm, kteří jsou nedobrovolně nezaměstnaní, to by byla diskriminace ostatních. Tím by se totiž upřednostňovala jen určitá představa o životě, a to představa těch lidí, jejichž zaměření se upíná k nedostatkovému kapitálu (v tomto případě k pracovnímu místu). Ti, kteří z jakýchkoliv důvodů svůj podíl na tomto kapitálu nemají (jsou tedy nezaměstnaní), a přenechávají tudíž jeho část jiným lidem, by však neměli být zbaveni svého spravedlivého podílu na něm. Obě skupiny — jak ti, kteří se na tomto kapitálu podílejí více, než činí jejich rovný podíl, tak i ti, kteří se na něm podílejí méně, než činí jejich rovný podíl — by měli mít možnost mít svůj podíl na nedostatkovém zdroji a uskutečňovat svoji představu o vlastním životě.

Jedním z hlavních problémů, s nímž se oblast sociální ekonomiky potýká, je jak poskytovatelům služeb v této ekonomice zajistit základní životní úroveň. Základní příjem lze pak chápat také jako ocenění práce osob, které pečují o děti, nemocné nebo seniory. Mnoho pečujících osob, kterými jsou v dnešní genderově nespravedlivé společnosti především ženy, dnes svoji práci nemá zaplacenou a jejich práce dokonce často na trhu práce není vůbec uznána jako práce. Jelikož většinu této péče provádějí ženy, základní příjem pomůže především jim.

Zavedení základního příjmu má navíc tu výhodu, že by jejich práce, která často obsahuje cenné citové vazby k blízkým, byla takto ceněna a nemusela by být do velké míry vůbec zatahována na odcizený trh práce. Takovéto ocenění práce pečujících osob vychází z porozumění solidárních vztahům mezi lidmi, tj. z uznání skutečnosti, že jsme všichni v určitých životních obdobích (v dětství, ve stáří a v nemoci; někteří lidé dokonce po celý život) závislí na péči druhých lidí. To je zároveň součástí širšího argumentu, že vyplácení nepodmíněného základního příjmu je založeno na vzájemném uznání občanů jako lidských bytostí, kterým náleží základní práva.

Souhrnně lze říci, základní příjem je způsobem, jak společensky ocenit pečovatelskou činnost, a to jak v rodinách, tak i v širších komunitách, která je dekomodifikovaná a kterou případně i trhy poskytují nedostatečně. Základní příjem lze tak považovat za nepřímý mechanismus jak dosáhnout „mzdy za práci v domácnosti“, což byl často návrh některých feministek. Je to společenské uznání toho, že pečovatelská práce je společensky cenná a produktivní a tudíž si zaslouží finanční ohodnocení.

1.3. Přesun moci v zaměstnání

Je třeba rovněž vidět, že v současné době myšlenka zavedení základního příjmu přináší také obavy u některých skupin obyvatelstva. Někteří zaměstnavatelé se bojí, že pro ně bude obtížnější najímat pracovníky na horší nebo méně placenou práci. Po zavedení základního příjmu totiž budou mít pracovníci větší svobodu takovou práci nepřijmout, nebo odejít ze zaměstnání, které jim nebude vyhovovat. Někteří zaměstnanci se ale přitom obávají, že garantovaný příjem by mohl vést zaměstnavatele ke snížení mezd, nebo politiky ke zvýšení daní. Mnozí zaměstnanci si ale již výhody základního příjmu uvědomují. Jeho zavedení by totiž mělo pozitivní význam ve změně mocenské rovnováhy v současné kapitalistické společnosti. V současném ekonomickém rámci by zavedení základního příjmu umožnilo větší přesun moci na stranu zaměstnanců. Zavedení základního příjmu by vedlo zaměstnavatele ke zvyšování mezd a zlepšování pracovních podmínek, a to především u nekvalifikované práce, kde jsou mzdy nejnižší a pracovní podmínky nejhorší. Jednalo by se o požadovanou humanizaci práce. Některé odborové svazy si to již také uvědomují.

Základní příjem by měl hluboké důsledky pro egalitárně-demokratickou transformaci společnosti.⁶ Pracovní smlouva by se mohla stát téměř dobrovolnou, protože každý by měl velkou reálnou možnost z ní vystoupit; mocenské vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli by se mohly stát rovnocennějšími, protože pracovníci by si v případě konfliktu mohli snadněji vytvořit fond na období sporu; mohla by se zvýšit možnost, aby si lidé zakládali společná družstva, kde by si, a to je třeba zdůraznit, mimo rámec trhu, mohli vyrábět zboží a vytvářet služby, protože by již měli pokryté základní životní potřeby základním příjmem.

Základní příjem lze považovat za dotaci do sociální a kooperativní ekonomiky. S problémem, jak zajistit základní životní úroveň svých členů, se potýkají podniky, které jsou vlastněny svými členy – a to zejména v počátečních fázích svého založení, kdy se jejich členové učí jak vypracovat organizační plány a rozvíjet výrobní kapacity. Základní příjem by členům mnohem snáze umožnil tuto fázi přežít. Základní příjem se tak může považovat za mechanismus, který převádí část společenského přebytku (surplus) z oblasti kapitalistického trhu do sektoru sociální ekonomiky neboli jinými slovy, od

⁶ Wright, E., *Envisioning Real Utopias*. London: Verso 2010.

akumulace kapitálu v to, co by se dalo nazvat sociální a kooperativní akumulace - akumulace kapacit společnosti posilující samoorganizaci její ekonomické činnosti, které je orientována na uspokojování potřeb svých členů a podpoře činností postavených na spolupráci.

Základní příjem snižuje jeden z centrálních donucovacích rysů kapitalismu. Když Marx analyzoval „proletarizaci práce“, zdůraznil „dvojí separaci“ námezdní práce: zaměstnanci jsou odděleni jak od výrobních prostředků, tak také od prostředků k obživě. A právě propojení těchto dvou separací nutí zaměstnance prodávat svou pracovní sílu, aby si zajistili živobytí. V tomto smyslu je námezdní práce v zásadě nesvobodná. Základní příjem by prolomil tuto dvojí separaci: zaměstnanci by pořád zůstávali odděleni od výrobních prostředků, ale nebyli by již odděleni od prostředků na živobytí (ty by byly poskytovány prostřednictvím základního příjmu). Rozhodování pracovat za mzdu se tak stává více dobrovolná. Tím, že zvyšuje schopnost pracovníků odmítnout zaměstnání, generuje tak základní příjem mnohem i rovnější rozdělení skutečné svobody.

Zavedení základního příjmu vytvoří větší rovnost na trhu práce. Pokud mají zaměstnanci větší možnost odmítnout zaměstnání, bude vzrůstat výše mzdy za nepříjemnou (špinavou) práci oproti mzdě za práci příjemnou. Mzdová struktura na trhu práce tak začne systematictěji odrážet relativní nepříjemnost různých druhů práce, než aby jen jednoduše reagovala na relativní nedostatek určitého typu pracovní síly. To zase bude dále vytvářet motivační pobídky pro zaměstnavatele k hledání technických a organizačních inovací, které nahradí (eliminují) nepříjemnou práci. Zavádění nových technologií by tak nejen šetřilo práci, ale mělo vliv i na humanizaci práce. Tím se reálně proměňuje také význam vlastnictví výrobních prostředků.

Kromě individuální vyjednávací síly (tedy svobody jednotlivých pracovníků opustit práci) by základní příjem zvýšil i kolektivní sílu organizované práce a tím by přispíval k širší sociální agendě – k posílení lidových společenských sil. Posílení zaměstnanecké třídy zavedením základního příjmu se projeví pozitivní posunem v rovnováze moci mezi třídami.

1.4. Eliminace chudoby a sociální stát

Pojetí nepodmíněného základního příjmu by nemělo nahradit poskytování specifických služeb a statků sociálním státem. Vzájemně by se doplňovaly. Základní příjem by měl pro různé osoby různý přínos, neboť lidé jsou schopni tento příjem aplikovat při uplatňování svých svobod různým způsobem. Například zdravotně postižení potřebují na zajištění stejných svobod více zdrojů než ostatní. Pokud by lidé, kteří dnes zadarmo pečují o postižené, chodili do zaměstnání, potřebovali by za sebe náhradu a prostředky na její zaplacení. Zavedení základního příjmu by proto mělo být doprovázeno současným garantováním sociálního zabezpečení důležitých svobod (včetně lékařské péče a veřejného vzdělání od předškolní výchovy po vysokoškolské vzdělání zdarma) a tím, že by zdravotně postižení měli pro své sociální zabezpečení možnost využívat dalších sociálních programů. Různé prvky sociálního státu by přitom měly plnit svou funkci nejen na národní rovině, ale také na úrovni mezinárodní. Proto by redefinice mezinárodních institucí měla vést k větší podpoře evropského sociálního modelu.

Základní příjem výrazně eliminuje chudobu, aniž by sebou nesl negativa, která jsou spojena s podmíněnými typy různých sociálních dávek, již se snaží také snižovat chudobu. Jde především o tzv. past chudoby, kdy chudému jedinci na sociálních dávkách se nevyplatí začít pracovat, protože mzda, kterou získá za práci, jen o málo převyšuje výši sociálních dávek, ale navíc mu rostou náklady, např. na stravování na pracovišti či cestu do práce. Základní příjem také nezpůsobuje stigmatizaci příjemců (oproti podmíněným dávkám), protože ho obdrží každý. Neexistuje tak jasná hranice mezi čistými příjemci a přispěvateli, protože mnoho lidí se bude v průběhu času pohybovat tam a zpět, přes tuto hranici. V důsledku toho je méně pravděpodobné (pokud bude základní příjem již nějakou dobu fungovat), že se vytvoří stabilní většinové koalice odmítající redistribuci.

1.5. Transnacionální dimenze: životní prostředí a migrace

Zelené hnutí dlouhodobě upozorňuje na to, že znečištění životního prostředí ve velké míře způsobeno produktivismem průmyslové společnosti, která požaduje stále větší růst výroby a spotřeby. Zaměřuje se na kvantitu zboží. Zavedení nepodmíněného základního příjmu by vedlo lidi naopak k zaměření na kvalitu, na nekonzumní přístup k životu, který by vedl k udržitelné společnosti s lepšími vztahy nejen mezi lidmi, ale také mezi lidmi a životním prostředím. Překonávalo by se tak chladné odcizení člověka od ostatních lidí a od životního prostředí. Základní příjem by lidem také umožnil více se zapojit do zelených aktivit občanské společnosti a věnovat se životního prostředí. Rovněž by bylo třeba více zdanit znečišťování životního prostředí. Podobně jako na Aljašce lze tyto finanční zdroje použít na financování základního příjmu. Základní příjem je tam však zatím malý a přírodní prostředí netypické. Bylo by důležité zavést základní příjem ve více zemích Evropské unie, které by mohly spolupracovat a nebyly by izolovanými ostrovy.

Dalším transnacionálním aspektem zavedení základního příjmu, který je třeba vyjasnit, je migrace. Zavedení základního příjmu pouze v jedné zemi, jak připouští jedna verze realizace základního příjmu, by mohla vyvolat tlak na migraci, protože lidé z jiných zemí by asi chtěli také pobírat základní příjem. Patrně by jim však jako občanům jiných zemí nebyl přiznán. Proto je vhodnější uvažovat o větších makro-regionálních celcích, kde by byl základní příjem zaveden, například v celé EU. Nicméně je třeba přitom začít také lokálně a národně analyzovat specifické podmínky v různých lokalitách a zemích.

1.6. Financování základního příjmu

Prosadit celkové změny státního rozpočtu či rozpočtu Evropské unie tak, aby se mohl dobře financovat základní příjem,⁷ samozřejmě vyžaduje náležitou přípravu. Například progresivní daň umožňuje, aby byly skupiny osob s velkými příjmy daněny procentuálně více než ti, kteří mají příjmy menší. Neoliberální vlády v různých zemích však tuto daň zrušily a zavedly rovnou daň, jež je výhodná pro bohaté občany, neboť rozevívá příjmové nůžky mezi majetnými a nemajetnými. Progresivní daň je nástrojem solidarity a sociální spravedlnosti v civilizované společnosti. Zavedení progresivní daně v zemích, kde ještě nebyla, a její znovuzavedení v zemích, kde byla destruována, by umožnilo získat část nebo dokonce celek finančních zdrojů potřebných k udržitelnému financování nepodmíněného základního příjmu.

Významným zdrojem financí pro základní příjem by měl být také eliminace daňových rájů, nebo dodatečné zdaňování firem, které sídlí v daňových rájích a které chtějí dodávat zboží na náš trh.

Další zásadní změnou, která by se dala zavést jedním malým opatřením, by mohlo být zavedení hmotné odpovědnosti politiků. Dnes je běžné, že ministr učiní rozhodnutí, které stojí daňové poplatníky částky v řádu stovek milionů nebo dokonce miliard, a pak se právně „ukáže“, že to byl omyl, a politik nemusí nic zaplatit. Přitom běžný pracovník, například pokladní v supermarketu, musí svůj omyl — například špatně namarkované zboží — zaplatit ze svého.

Dalším potřebným opatřením je důsledné stíhání korupce, včetně takzvaných politických obchodů nebo „sponzorování“ politických stran a politiků. Tato legalizovaná korupce se dnes i v České republice a řadě dalších zemí právně toleruje a mnozí politici a podnikatelé tuto patologii považují za běžnou součást každodenního jednání.

Jsou ale mnohé další zdroje financování základního příjmu, například ekologická daň, Tobinova daň na finanční transakce (zdanění finančních spekulací) nebo zisky státně (spolu)vlastněných firem.

⁷ O financování základního příjmu se český čtenář může dozvědět také v knize: Raventos, D., *Materiální podmínky svobody*. Praha: Rubato 2015.

Významným opatřením by byla také změna pořadí důležitosti výdajů ve státním rozpočtu. I při zachování současných příjmů do státního rozpočtu by bylo možné učinit racionální změny, které by méně potřebné. Omezily by zbytečné výdaje a naopak by zvýšily zdroje na nepodmíněný základní příjem.

Poskytování základního příjmu všem občanům by rovněž pomohlo snížit finanční výdaje na byrokratické zjišťování adresnosti sociálních dávek vybraným jedincům a odstranit nepříjemné a ponižující procedury, které nevyhnutelně provázejí byrokratické zjišťování skutečnosti, „zda potřební mají potřeby“.

Jedním z návrhů je, aby se základní příjem zaváděl postupně. Občané by si na něj mohli pomalu zvykat, zjistit jeho přednosti a přijmout ho jako běžnou věc. Jednou z variant, jak jej zavést, by bylo rozšířit okruh osob, jež mají v současné době nárok na takzvaný „participativní příjem“, který není nepodmíněný, neboť závisí na vykonávání určité činnosti, jež nepodléhá zákonům trhu (dnes jsou těmito osobami například studenti se stipendii a podobně). Jednalo by se o takzvaný třetí sektor, tj. například o dobrovolná svépomocná društva, organizace občanské společnosti a tak dále. Nebo dnešní podmíněné příjmy, vázané na poměrně přísnou proceduru testování prostředků, by bylo možno kontrolovat méně přísně. Další možností by bylo základní příjem v prvním období vyplácet pouze v určitém omezeném časovém období (například v celkovém rozsahu deseti let života člověka). Každý občan by na něj měl nárok po dosažení plnoletosti a čerpal by jej vždy například po dobu nejméně půl roku, kdy by neměl práci, nebo kdy by se potřeboval či chtěl věnovat svým dětem a rodičům, nebo si chtěl odpočinout od vysokého tempa v práci, nebo se věnovat práci pro komunitu nebo nějaké kulturní činnosti.

Kritici, ale i mnozí příznivci základního příjmu, často nechápou, kolik by jeho zavedení skutečně stálo. K výpočtu nákladů přistupují mechanicky tak, že pouze vynásobí velikost měsíčního základního příjmu počtem jeho příjemců (tedy všech občanů). Výpočet však musí zahrnovat skutečné náklady, které jsou obvykle složitější, přičemž by měly reflektovat faktory výše uvedených návrhů na financování.

2. Experimenty se základním příjmem v poslední době

Podívejme se nyní, jaká je situace se zaváděním základního příjmu v evropských zemích, kde s ním v poslední době experimentovaly nebo se k experimentům s ním právě chystají, například ve Finsku, Nizozemsku, Skotsku, Irsku či Španělsku. Důležité je rovněž mapovat situaci v Brazílii, která je první zemí na světě, kde je implementace základního příjmu uzákoněna na celém jejím území a nikoli jen v jedné části, jako je tomu v USA na Aljašce, kde základní příjem úspěšně funguje již od 80. let 20. století.

2.1. Finsko

Finsko zahájilo 1. ledna 2017 velmi propracovaný experiment týkající se zavedení základního příjmu.⁸ Bylo náhodně vybráno dva tisíce dlouhodobě nezaměstnaných ve věku 25 – 58 let, kteří v té době byli příjemci testovaných prostředků. Po dobu dvou let jim byla vyplácena částka 560 EUR měsíčně, bez ohledu na to, s kým žili, kolik si vydělávali či zda si aktivně hledali práci. Nová vláda chtěla experiment ukončit a narušila jeho realizaci, ale nakonec v deformovaném prostředí pokračoval až do původně navrženého termínu 31. prosince 2018. Jednou z klíčových otázek, na kterou se experiment zaměřil, bylo, zda bezpodmínečnost vyplácené částky posílila či naopak potlačila účast jejich příjemců na trhu práce. Otázka zněla: Dojde k zapojení příjemců do pracovního trhu, protože

⁸ Van Parijs, P., Basic income: Finland Final Verdict. *Social Europe*, 7th May 2020. <https://www.socialeurope.eu/basic-income-positive-results-from-finland>

tím o vyplácenou částku nepřijdou, nebo naopak se jejich zapojení sníží, protože nejsou nuceni si nadále hledat práci?

V prvním roce experimentu byl rozdíl v počtu pracovních dnů (tedy, kdy si příjemce buď v rámci mzdy či samostatné výdělečné činnosti vydělal nejméně 23 EUR za den) u členů testované skupiny oproti kontrolní skupině mírně pozitivní. Experiment však poté narušila výrazná reforma sociální politiky, která vstoupila v platnost přesně na začátku druhého roku trvání experimentu. 1. ledna 2018 představila finská vláda tzv. „aktivační model“, tedy obecnou reformu systémů testování podmíněných dávek, kdy se zpřísnila kritéria jejich vypláčení: pokud příjemci podmíněné dávky neodpracovali za čtvrt roku určitý počet hodin nebo neabsolvovali rekvalifikační program, jejich příspěvek jim byl snížen zhruba o 5 procent.

Tato reforma, která je nyní již zrušena, platila po celý druhý rok experimentu a vztahovala se přibližně na dvě třetiny členů kontrolní skupiny. Týkala se také necelé poloviny členů experimentální skupiny, protože ti si mohli, kromě svého základního příjmu, nárokovat přídavky na děti v rozmezí od 150 do 300 EUR měsíčně podle počtu nezaopatřených dětí a také měli nárok na dávky na bydlení ve výši 600 EUR měsíčně a více podle místa jejich bydliště.

V tomto druhém roce experimentu, zaměstnanost vzrostla u obou skupin. Zda to bylo způsobeno „aktivačním modelem“ nelze říci, protože ohledně toho nebyl proveden žádný experiment. Reforma by ale měla mít větší účinek na členy kontrolní skupiny než na příjemce základního příjmu, protože zpřísnění podmínek pro získání příspěvků týkalo více lidí v kontrolní skupině. Implementace „aktivačního modelu“ by vzhledem k silnějšímu účinku na kontrolní skupinu měla eliminovat drobný náskok v participaci na trhu práce, který měli příjemci základního příjmu během prvního roku. K tomu však nedošlo, naopak se rozdíl prohloubil a stal se statisticky významným: v druhém roce experimentu pracovali příjemci základního příjmu v průměru o 6 dní více než účastníci kontrolní skupiny. Lze tedy i vyvodit, že pokud by nedošlo k reformě, uvedený rozdíl by byl ještě větší.

Experiment neprokázal nějak významný pozitivní dopad na zaměstnanost. Limitem byla mimo jiné skutečnost, že experiment do vzorku nezahrnul lidi, kteří tehdy pracovali a kteří by díky základnímu příjmu mohli zkrátit svůj pracovní čas nebo si odpočinout od práce. Experiment také nezkoumal, jaký by mělo zavedení základního příjmu dopad na výběr daní. U daného experimentu by nás ale kromě dopadu zavedení základního příjmu na nabídku pracovních sil měl zajímat i jeho účinek na zdravotní stav, dovednosti a motivaci lidí v důsledku plynulejšího celoživotního přechodu mezi různými zaměstnáními, vzděláváním a dobrovolnickou činností.

Pozoruhodný výsledek se týkal nedávných přistěhovalců ve skupině se základním příjmem, kteří pracovali v průměru o 13 dní déle než přistěhovalci v kontrolní skupině, zatímco rozdíl u ostatních byl pouze 3,6 dne. Zajímavé je také to, že pozitivní účinek základního příjmu na zaměstnanost byl menší v Helsinkách (o 1,8 pracovního dne) než na venkově (o 7,8 dne), kde jsou dávky na bydlení nižší, a lidé se tak méně často dostávají do situace, kdy se jim nevyplatí pracovat. Naproti tomu, navzdory dostupnosti dětských dávek, měl základní příjem vyšší pozitivní dopad na zaměstnanost u rodin s dětmi (13,7 dní více) a osamělých rodičů (9,5 dne) než v domácnostech bezdětných (1,6 dalších dnů).

Nesmírně zajímavý je také průzkum subjektivního vnímání, který byl s členy experimentální a kontrolní skupiny proveden po ukončení experimentu pomocí hloubkových rozhovorů. Statisticky významný rozdíl ve prospěch příjemců základního příjmu se projevil tím, že respondenti odpověděli, že se cítí subjektivně lépe, pokud jde o zdraví či stres, a že vykazují vyšší důvěru v ostatní lidi a instituce.

2.2. Nizozemsko

V Nizozemsku⁹ probíhají pilotní projekty s částečným základním příjmem v následujících městech: Tilburg, Groningen, Deventer, Nijmegen, Wageningen, Apeldoorn, Oss and Epe. Experimenty vycházejí z legislativy z roku 2015, která místním úřadům umožnila experimentovat se sociálními politikami. Jsou však omezeny jen na žadatele o sociální zabezpečení a poskytovány pouze náhodně vybraným jednotlivcům, nikoli celé komunitě.

Základní myšlenkou bylo uvolnit stávající, podmíněná pravidla, pro vyplácení sociálních podpory. Ta byla koncipována tak, že odrážela nedůvěru vůči klientům, zatímco myšlenky, z nichž vycházejí pilotní experimenty, staví na předpokladu, že budování důvěry mezi státem a občany bude pravděpodobně účinnější v oblasti integrace a participace občanů ve společnosti. Experimenty jsou také navrženy tak, aby zlepšily motivaci a schopnost občanů převzít za sebe svou vlastní zodpovědnost (samosprávu).

Pilotní projekty vycházejí z nedávných zjištění poměrně mladé vědy, tzv. behaviorální ekonomie. Ta ukazuje, jaký má dopad chudoba na mysl lidí: (finanční) nedostatek a chudoba totiž snižují kognitivní schopnosti lidí. Pokud finanční nedostatek a činnosti související s dodržováním předpisů spotřebovávají velkou část kognitivních kapacit žadatele, zbývá jim málo na dalších důležité a kognitivně náročné úkoly, jakým je také hledání zaměstnání.

Dále nám také nové výzkumy na poli behaviorální ekonomie ukazují, jak významnou roli hrají ve společnosti v intersubjektivních vztazích lidí implicitní hodnoty jako je vzájemnost a důvěra. Ty jsou také základem pro fungování institucí sociálního státu. Reciprocita znamená, že jednotlivci odměňují vstřícnost (pozitivní reciprocita) anebo se pomstí, pokud jsou poškozeni (negativní reciprocita). Negativní pobídky, jako jsou sankce, tak nemusí být nejlepším způsobem, jak navodit kooperativní chování. Experimentální ekonomie také ukázala, že lidé při projevení důvěry mají tendenci být více motivováni a vkládají do svého úkolu i více úsilí, aby tím odměnili toho, kdo jim prokázal důvěru. Prokázaná důvěra tak vyvolává pocity pozitivní reciprocitu, vzájemné uznání mezi lidmi a tím trvale také vyšší úsilí a zvýšenou produktivitu. Zároveň také vyvolává u lidí pocity „soběstačnosti“, s výraznými účinky na hledání zaměstnání a jeho dlouhodobou udržitelnost.

Dále nám také behaviorální ekonomie v rámci teorie psychické motivace ukazuje, že vnější motivace mohou vytlačit vnitřní motivaci. Interně motivovaní lidé se zapojují do činností, protože je pro ně příjemná a zajímavá a jejich činnost je také více účinná, vytrvalá a zároveň při ní zakoušejí pocit uspokojení. Výzkumy také ukazují, že nikoliv kontrola ale vnitřní motivace mnohem více posiluje možnost volby, rozhodování.

Tyto pilotní experimenty ukazují posun v politice sociálního státu, který má lidem poskytovat větší osobní autonomii, vytvářet prostředí vzájemné důvěry a umožnit jim prostřednictvím poskytování příležitostí a svobodnou volbou participaci na společnosti. V této souvislosti se pak užívají pojmy jako „sociální vklad“ nebo „inkluzivní sociální stát“ pro takový sociální stát, který je proaktivní a „umožňující“. Cílem této sociální politiky je vybudovat důvěru a poskytnout lidem svobodnou volbu, namísto toho, aby sociální politika k lidem přistupovala s primární nedůvěrou, přísným dohledem a sankcemi. Z poznatků z behaviorální ekonomiky – teorie psychické motivace a role společenských hodnot při vytváření prostředí důvěry ve společnosti – vyplývá, že investice do osobní autonomie, důvěry a vnitřní motivace by se mohla vyplatit z jak hlediska pracovního výkonu lidí, tak i z hlediska jejich zdraví a subjektivního pocitu spokojenosti.

⁹ McFarland, K., The Netherlands: Social Assistance Experiments Under Review. *Basic Income Earth Network*, May 9, 2017. <https://basicincome.org/news/2017/05/netherlands-social-assistance-experiments-review/>
Groot, L.; Muffels, R.; Verlaet, T., Welfare States' Social Investment Strategies and the Emergence of Dutch Experiments on a Minimum Income Guarantee. *Social Policy and Society*, Volume 18, Issue 2, 2019, s. 277-287.

Organizátoři těchto nizozemských sociálních experimentů nepoužívali termín „základní příjem“ (v holandštině „baseinkomen“) a nazývali experiment „Weten Wat Werkt“ (Poznat, co funguje). Nepoužívat pro dané experimenty název „základní příjem“ bylo vhodné, protože nebyla naplněna kritéria plně nepodmíněného základního příjmu. Za prvé, uvedené experimenty nejsou univerzální, protože jejich účastníci jsou vybráni ze stávajících příjemců sociální podpory, podobně jako v případě finského experimentu, a podobně je jejich cílem otestovat dopady zmírňování podmínek pro vyplácení sociálních dávek na zapojení nezaměstnaných do trhu práce. Také zůstala pořád zachována určitá míra podmíněnosti. U účastníků bylo zjišťováno, jakými zdroji disponují jejich domácnosti. U účastníků se také snižovaly vyplácené částky, pokud si v průběhu experimentu lidé našli placenou práci, přestože se snižovaly o méně, než je tomu v současném sociálním systému.

Navzdory těmto rozdílům lze považovat nizozemské experimenty za postupný krok směrem k plnohodnotnému základnímu příjmu.

2.3. Skotsko

Další zemí, kde je nadějně zavedení nepodmíněného základního příjmu, je Skotsko. Skotsko je proti zbytku Velké Británie známé silněji rozvinutým sociálním státem, který například financuje školné studentům na vysokých školách, zatímco jinde za ně studenti musejí platit. Chaos a ztráty na lidském zdraví a životech, které způsobila britská konzervativní vláda, vyvolaly ve Skotsku vlnu odporu a zájem o posílení sociálního státu v komplikované ekonomické a sociální situaci. V této situaci začala ve Skotsku nová vlna prosazování nepodmíněného základního příjmu. Skotská premiérka Nikola Sturgeon v červnu 2020 uvedla svůj pozitivní přístup: „Moje stanovisko k této záležitosti se proměnilo od značného zájmu o její prozkoumání k tomu, co bych teď popsala jako aktivní podpora.“¹⁰

Výbor pro studii proveditelnosti o nepodmíněném základním příjmu vypracoval analýzu, která usiluje o lepší porozumění základnímu příjmu vzhledem k jeho potenciálnímu vlivu na chudobu, nezaměstnanost, zdraví a také finanční situaci příjemců. Především by se měla podle studie snížit chudoba a byrokracie. Městské rady ve městech Edinburgh, Glasgow, Fife a North Ayrshire se nyní zabývají studií a předkládají ji skotské vládě. Pilotní studie by se měla realizovat po dobu tří let. O výši příjmu zatím není rozhodnuto, ale měl by přinejmenším pokrýt základní životní potřeby. Studie proveditelnosti počítá s dvěma variantami. První by pokryla současné podmíněné sociální dávky, zatímco druhá ve vyšší výši by umožnila odstranit nebo alespoň redukovat chudobu.

Skotská ministryně pro komunity Aileen Campbell oslovila britského ministra s tím, aby se věcí zabýval, aby mohl být pilotní nepodmíněný základní příjem zaveden. Uvedla: „Pandemie koronaviru odhalila nedostatky systému sociálního zabezpečení ve Spojeném království a posílila požadavky na další zkoumání toho, jak by nepodmíněný základní příjem mohl poskytnout podporu lidem a redukovat chudobu.“¹¹ Premiérka Sturgeon přitom upozornila, že skotská vláda bohužel z právních důvodů nemůže sama příjem zavést, i když by to ráda udělala. Patrně tedy skotské prosazovatele základního příjmu a skotskou vládu čekají různá jednání s centrální konzervativní vládou, která není sociálním experimentům nakloněna. Neshoda mezi britskou a skotskou vládou ohledně základního příjmu přidává další podnět pro osamostatnění Skotska od Velké Británie, která se po Brexitu potýká s krizí legitimacy. Můžeme připomenout, že většina občanů Skotska hlasovala v referendu proti Brexitu.

¹⁰ Citizen's basic income: Pilot scheme 'challenging but desirable'. BBC News 11 June 2020.

[https://www.bbc.com/news/uk-](https://www.bbc.com/news/uk-scotland52997031?fbclid=IwAR1kKoKkrpbL1kzYQewgEgFs3_SYYGfTZDcdxSxv3-xgFOaHzoAECEMtkpQ)

[scotland52997031?fbclid=IwAR1kKoKkrpbL1kzYQewgEgFs3_SYYGfTZDcdxSxv3-xgFOaHzoAECEMtkpQ](https://www.bbc.com/news/uk-scotland-52997031?fbclid=IwAR1kKoKkrpbL1kzYQewgEgFs3_SYYGfTZDcdxSxv3-xgFOaHzoAECEMtkpQ) . Viz také webovou stránku „Basic Income in Scotland“: <https://basicincome.scot/>

¹¹ Citizen's basic income: Pilot scheme 'challenging but desirable'. BBC News 11 June 2020.

[https://www.bbc.com/news/uk-scotland-](https://www.bbc.com/news/uk-scotland-52997031?fbclid=IwAR1kKoKkrpbL1kzYQewgEgFs3_SYYGfTZDcdxSxv3-xgFOaHzoAECEMtkpQ)

[52997031?fbclid=IwAR1kKoKkrpbL1kzYQewgEgFs3_SYYGfTZDcdxSxv3-xgFOaHzoAECEMtkpQ](https://www.bbc.com/news/uk-scotland-52997031?fbclid=IwAR1kKoKkrpbL1kzYQewgEgFs3_SYYGfTZDcdxSxv3-xgFOaHzoAECEMtkpQ)

Nezodpovědné vnitrostranické mocenské třenice v Konzervativní straně, jež vyústily v hlasování o Brexitu, mají tedy nyní své důsledky v tom, že konzervativci odtrhli Skotsko proti vůli jeho občanů od Evropské unie.

Zájem Skotů o zavedení nepodmíněného základního příjmu je symbolicky potvrzen také tím, že v roce 2021 se bude konat každoroční Světový kongres o základním příjmu ve Skotsku. Letošní kongres, jenž se měl konat v září 2020 v Brisbane v Austrálii, byl zrušen kvůli pandemii koronaviru a jeho náhrada proběhne v Austrálii v roce 2022.¹²

2.4. Irsko

V Irsku se letos nastupující vláda zavázala, že ve svém pětiletém období (do 2025) bude realizovat pilotní experiment s nepodmíněným základním příjmem, který nazývá „všeobecný základní příjem“ (universal basic income). Politické strany volební koalice Fine Gael, Fianna Fáil a Strana Zelených představili vládní program, který chtějí prosazovat. Na straně 75 je část nazvaná „Opatření proti chudobě a pro sociální inkluzi“, kde se mimo jiné uvádí, že koalice vyzve „Komisi zabývající se nízkými příjmy, aby se zabývala všeobecným základním příjmem, poučila se ze zpráv z předchozích mezinárodních pilotních projektů a zavedla všeobecný základní příjem v průběhu období vlády.“¹³

Iniciátorem tohoto projektu je Strana Zelených, který ho měla ve volebním programu. Přislíbila voličům, že zavede pilotní projekt podobně, jako byl realizován již v jiných zemích. Usiluje o „postupnou reformu daňového a sociálního systému“ a NZP podle ní „představuje významnou změnu našich současných ekonomických závazků“.¹⁴ Politická strana Fianna Fáil ve svém programu uvedla, že se bude projektem zabývat, zatímco strana Fine Gael se o něm ve svém programu vůbec nezmínila, ale nyní s realizací pilotního projektu souhlasí. V současném (post)pandemickém období je totiž kvůli zhoršení sociální situace mnoha lidí výrazně větší podpora pro zavádění alternativních ekonomických a sociálních přístupů než v minulosti. Někdy je to výraz snahy politiků uspokojit potřeby a zájmy občanů, jindy je to jen pragmatický ústupek politiků, kteří se obávají, že by jinak ztráceli volební preference voličů. Každopádně je nyní možné v této situaci prosazovat spravedlivější alternativy a pokoušet se základní příjem zavádět přinejmenším pomocí pilotních projektů.

2.5. Španělsko

Přestože španělská vláda již nějakou dobu o základním příjmu hovořila¹⁵ a občas nadále hovoří,¹⁶ nejedná se o skutečný základní příjem. Vláda v květnu odhlasovala a v červnu zavedla životní minimální příjem (ingreso mínimo vital), který podle sociální situace osoby může činit od 461 Euro do 1 015 Euro. Dávka by mohla pomoci až 850 tisícům domácnostem, což by mohlo znamenat přibližně 2,3 milionu osob.

Na jedné straně je sympatické, že tamní vláda je v těžké pandemické situaci aktivní, neboť Španělsko již na jaře mělo vysoký počet nakažených osob koronavirem. Nyní má nejvyšší počet nakažených na 100 000 obyvatel v Evropě. V zemi je mnoho lidí nezaměstnaných a v problematice sociální situaci. Na straně druhé je problém v tom, že se jedná o jiný projekt. Užívání termínu „základní příjem“ vládou mělo evokovat zavedení nepodmíněného základního příjmu, který se v poslední době stává

¹² BIEN: Basic Income Earth Network <https://basicincome.org/>

¹³ Universal basic income: Next government commits to a pilot programme to trial it. thejournal.ie 16 June 2020

https://www.thejournal.ie/universal-basic-income-5123985-Jun2020/?fbclid=IwAR2DlwDF8jnEXI5S_YIXS_u6HZnlnWIDJooUPbJaho2jhWEKcyV2oqJr-Tc

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ La renta básica deja de ser una utopía. El País 6 Abr 2020. <https://elpais.com/economia/2020-04-06/larenta-basica-deja-de-ser-una-utopia.html>

¹⁶ Redacción. Todas las preguntas y respuestas sobre el Ingreso Mínimo Vital. Seguridad social, 17. 9. 2020. <https://revista.seg-social.es/2020/09/17/preguntas-y-respuestas-sobre-el-nuevo-ingreso-minimo-vital/>

stále více populárním především v jihoevropských zemích. Především v Itálii a Španělsku politici o zavedení nových finančních dávek již leta hovoří, ale fakticky přitom jen parazitují na termínu, který mají občané v oblibě. Výsledkem jsou pak pouze podmíněné sociální dávky pro některé osoby a nikoli základní příjem, který je definován jako nepodmíněný. Nepodmíněný základní příjem je totiž finanční částka, kterou každý občan dostává od státu v pravidelných intervalech bez naplnění jakýchkoli podmínek, tedy bez ohledu na věk, původ, místo bydliště, profesi, příjmu ze zaměstnání nebo jiných zdrojů, rodinný stav apod.

Airef, Nezávislý úřad pro fiskální odpovědnost, předložil na jaře ambicióznější návrh na sociální dávku, která by pomohla až 1,8 milionu domácnostem. Vypočítané finance na tuto dávku by činily přibližně 5,5 miliard Euro, po odečtení duplicit 3,5 miliard Euro. Dřívější návrh odborů zahrnoval 1,1 milionů domácností a náklady ve výši 7,2 miliard Euro. Ve Španělsku existuje ještě další experiment pro menší počet osob v Barceloně, ale opět se jedná pouze o podmíněnou dávku.

Všechny tyto varianty mohou pomoci při odstraňování chudoby a při zvyšování životní úrovně nejnižších příjmových skupin. Nicméně stále zůstávají pouze tradičním nástrojem podmíněné sociální podpory, která nedovede plněji odblokovat tvůrčí potenciál lidí a výrazně jim pomoci, jak by tomu mohlo být při zavedení nepodmíněného základního příjmu.

2.6. Brazílie

Podíváme-li se na snahy o zavedení nepodmíněného základního příjmu ve světě, nesporně stojí za pozornost případ Brazílie. Na případě Brazílie můžeme vysvětlit, že vzhledem k nepodmíněnému základnímu příjmu primárně existují nejen dva, ale tři základní druhy sociálních příjmů. Zaprvé se jedná o vlastní nepodmíněný základní příjem, který splňuje všechny všechna definiční kritéria na něj kladená. Za druhé jde podmíněné sociální dávky, které politici pouze parazitně nazývají nepodmíněným základním příjmem, všeobecným základním příjmem, nebo zkráceně jen základním příjmem, aby vytvořili u voličů zdání, že zavádí populární základní příjem. Reálně jde ale pouze o podmíněné sociální dávky. Za třetí existuje určitý mezistupeň, který má ale větší ambice, než mají podmíněné sociální dávky. Tento mezistupeň usiluje o zásadní strukturální změny v čase. Jde o podmíněnou sociální dávku, které je ale pojmána jako krok na cestě k zavedení této dávky nepodmíněným způsobem tím, že bude postupně v letech rozšiřována na stále větší okruh příjemců, až zahrne všechny občany či obyvatele. Tato postupná implementace základního příjmu (renda basica) je již v počátku zmíněna, aby bylo zřejmé, že to je jiný, ambicióznější koncept.

V případě Brazílie při zavádění tohoto třetího konceptu sehrál zásadní roli ekonom Eduardo Suplicy, jeden z nejpopulárnějších politiků v Brazílii. Nejprve působil na různých politických pozicích v Sao Paulu, poté se stal brazilským senátorem (1991-2015), v současné době je opět zpátky v politice Sao Paula, konkrétně je radním (vereador) a přednáší ekonomii na tamní vysoké škole. Suplicy se zabývá základním příjmem dlouhodobě,¹⁷ jeho uzákonění navrhl již na začátku 90. let. V roce 2001 ho navrhl v rámci sociálnědemokraticky orientované politické strany Partido dos Trabalhadores (PT), kterou spoluzakládal. Zákon o základním příjmu schválil Senát v roce 2002 a Sněmovna v roce 2003. Prezident Lula (Luiz Inácio Lula da Silva) ho podepsal v roce 2004, čímž se Brazílie stala první zemí na světě, který si schválila zavedení základního příjmu na celém svém území. Jak jsme se již zmínili, jedná se však o program postupné implementace tohoto zákona. Ve stejné době byl zaveden zákon Bolsa familia (rodinná kapsa), který specifikuje, komu má být tento druh příjmu přidělován. Bolsa familia se stala ústředním prvkem sociálních programů Lulovy vlády, která se snažila výrazně pomoci chudým a dalším nízkopříjmovým skupinám.

¹⁷ Suplicy, E., *Renda Básica de Cidadania: a resposta dada pelo vento*. L&PM: Porto Alegre, 2002.

Bolsa familia je patří mezi největší sociální programy na světě. V době jeho největší implementace ho dostávalo 55 miliónů lidí z více než 200 miliónů občanů Brazílie.¹⁸ Jedná se o sociální dávku, která má pomoci zvýšit životní úroveň chudých a dalších nízkopříjmových příjemců. Je poskytován jednotlivcům i celým rodinám, které mají příjem na jednoho rodinného člena maximálně brazilských reálů 70 (R\$) měsíčně, což činilo 35 USD v 2011, nebo 21 USD v 2017. Přestože to není velká částka, je významná pro brazilské chudé jedince a rodiny. Komparativně vzato, průměrný měsíční příjem v roce 2011 tam činil 783 R\$ (390 USD), v roce 2017 to bylo 937 R\$ (282 USD). V roce 2017 měli na bolsa familia nárok osoby, které měli měsíčně méně než či maximálně R\$ 85 (25,6 USD).

Základní částka Bolsa familia v roce 2017 činila 85 R\$ (25,6 USD). Pokud mají příjemci děti ve věku do 17 let, mají nárok na částky mezi 85 R\$ a 170 R\$ (51,2 USD). Částky jsou pak ještě přesněji specifikovány podle věku a počtu dětí a další specifikace byla zavedena pro těhotné ženy a děti do 6 měsíců. Každá rodina má přitom nárok dohromady nanejvýš na pět sociální dávek Bolsa familia.

Po letech vlády prezidenta Luly a jeho nástupkyně prezidentky Dilmy Rousseff však roku 2016 došlo k ústavnímu puči a nový neoliberální prezident Michel Téměř začal omezovat sociální výdaje. Přestože si Téměř nedovolil hned výrazně omezit velmi populární program Bolsa familia, došlo k jeho částečné redukci. Podle brazilského ministerstva pro místní rozvoj dostávalo v roce 2017 Bolsa familia necelých 14 miliónů rodin, což je přibližně 44 miliónů osob. 11 miliónů osob tedy o tento druh příjmu přišlo v důsledku asociální Temerovy vlády a následné neoliberální Bolsonarovy vlády. Kromě toho byly zrušeny desítky dalších sociálních programů, což vedlo opět ke zvýšení chudoby v Brazílii, v některých případech k trpění hladem a žízní v místech, kde nebyly zajištěny zdroje pitné vody.

Podle údajů z roku 2018 žilo v chudobě 25,3 obyvatelstva, což pandemie velmi zhoršila. Brazílie má na konci června 2020 v důsledku koronaviru každodenně přes 55 tisíc nově infikovaných osob, celkem přes milión nakažených a více než 50 tisíc mrtvých. To je druhý nejhorší výsledek na světě po USA. Bolsonárova asociální politika má pro Brazilce fatální důsledky.

Asociální Bolsonarova vláda však postupně situaci vyhrotila natolik, že v době pandemie koronaviru došlo k natolik zásadnímu zhoršení situace velkého počtu chudého obyvatelstva, že vláda byla pod tlakem masových protestů donucena zavést speciální sociální dávku, aby předešla ohrožení samotné existence vlády. V dubnu bylo zákonem zavedeno výjimečné opatření sociální ochrany (medidas excepcionais de proteção social), které je sociální dávkou průběžného poskytování služeb (benefício de prestação continuada = BPC) ve stavu zdravotní nouze v době pandemie koronaviru.¹⁹ Tato dávka bývá nazývána také „nouzový základní příjem“ (renda básica emergencial; emergency basic income). Dávka činí R\$ 600 (USD 115 v 2020) měsíčně pro občany starší 18 let, kteří nepobírají jiné sociální dávky kromě bolsa familia. Zároveň je podmínkou poskytování dávky, že osoba má „měsíčně rodinný příjem na hlavu do poloviny minimálního mzdy RS 522,5 (USD 100), nebo celkově měsíčně rodinný příjem do výše tří minimálních mezd RS 3 135 (USD 608), a nevydělala příjem nad výši rozsahu osvobození od daně z příjmu ve fiskálním roce 2018.“²⁰ Vláda původně očekávala, že dávka bude vyplácena přibližně 54 miliónům osob, ale přihlásilo se jich o ni 107 miliónů. Dávka byla schválena 59 miliónů lidí, ostatní byli odmítnuti.

Prezident Bolsonaro, který dávku kritizuje, se ji však snaží snížit na polovinu a časově ukončit v srpnu. Sociální mobilizace občanů usiluje naopak o její zachování do prosince 2020. Za současné situace,

¹⁸ Alessandro, P., Rego, L., *Money, Autonomy and Citizenship: The Experience of the Brazilian Bolsa Família*. Cham: Springer 2020.

¹⁹ Lei N.º 13.982, de 2 de Abril de 2020 http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2019-2022/2020/lei/l13982.htm

²⁰ Santos Rocha, T., Brazilian Emergency Workers Aid: the short-term response that exposes a structural problém. *BIEN* Jun 18, 2020. <https://basicincome.org/news/2020/06/brazilian-emergency-workers-aid-the-short-term-response-that-exposes-a-structural-problem/>

kdy je v Brazílii vyhrocen sociální a politický konflikt mezi mnoha občany a vládou, vláda uvažuje, že by opět rozšířila bolsa familia na více osob, nebo dokonce na všechny obyvatele, tedy že by zavedla nepodmíněný základní příjem. Je zřejmé, že sociální a politická polarizace je pro vládu motivačním faktorem při úvahách o zavedení základního příjmu. To by mohlo být poučením pro příliš opatrné dosavadní snahy o realizaci základního příjmu v Brazílii i jinde ve světě. Bohužel nestačí racionální argumenty, ale jsou jako v minulosti nutné konflikty.

Závěr: zásadní společenská změna

Zavedení nepodmíněného základního příjmu se stává zásadní společenskou inovací, podobně jako bylo zrušení otrokářství, zavedení všeobecného hlasovacího práva nebo všeobecného zdravotního zabezpečení. Během dvou staletí existence průmyslového kapitalismu se vytvořila představa, která klade důraz na práci a na nesamozřejmé přesvědčení, že nezávislost je možné zajistit jen na základě pracovní smlouvy a mzdy za práci. Tato historická konzervativní představa částečně přetrvává i za současných proměn hospodářství v éře robotizace a automatizace, kdy se stále více ukazuje, že ekonomika není a nebude schopna zajistit plnohodnotnou placenou práci všem občanům. Zatím existuje základní příjem pouze na Aljašce a v řadě dílčích experimentů v mnoha oblastech světa, včetně Evropy, Afriky, Amerik a Asie. Zavedení nepodmíněného základního příjmu ve větším měřítku by bylo jen jednou z možných menších právních úprav, ale svým obsahem by mohlo být skutečně zásadní přelomovou civilizační změnou, která by mohla být významným krokem k daleko spravedlivější a tvořivější společnosti, než v jaké dosud žijeme.

Literatura

1. Brabec, M., Hrubec, M., Nepodmíněný základní příjem a práce. Fórum sociální práce. No. 1, 2014.
2. BIEN: Basic Income Earth Network <https://basicincome.org/>
3. Citizen's basic income: Pilot scheme 'challenging but desirable'. BBC News 11 June 2020. https://www.bbc.com/news/uk-scotland-52997031?fbclid=IwAR1kKoKkrpbL1kzYQewgEgFs3_SYYGfTZDcdxSxv3-xgFOaHzoAECeMtkpQ
4. Groot, L.; Muffels, R.; Verlaet, T., Welfare States' Social Investment Strategies and the Emergence of Dutch Experiments on a Minimum Income Guarantee. Social Policy and Society, Volume 18, Issue 2, 2019.
5. La renta básica deja de ser una utopía. El País 6 Abr 2020. <https://elpais.com/economia/2020-04-06/la-renta-basica-deja-de-ser-una-utopia.html>
6. Lei N.º 13.982, de 2 de Abril de 2020 http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2019-2022/2020/lei/13982.htm
7. Lowrey, A., Dejte lidem peníze. Praha: Argo 2020.
8. McFarland, K., The Netherlands: Social Assistance Experiments Under Review. Basic Income Earth Network, May 9, 2017. <https://basicincome.org/news/2017/05/netherlands-social-assistance-experiments-review/>
9. More, T., Utopie. Praha: Mladá fronta 1978.
10. Pinzani, A., Rego, L., Money, Autonomy and Citizenship The Experience of the Brazilian Bolsa Família. Cham: Springer 2020.
11. Raventos, D., Materiální podmínky svobody. Praha: Rubato 2015.
12. Redacción. Todas las preguntas y respuestas sobre el Ingreso Mínimo Vital. Seguridad social, 17. 9. 2020. <https://revista.seg-social.es/2020/09/17/preguntas-y-respuestas-sobre-el-nuevo-ingreso-minimo-vital/>
13. Santos Rocha, T., Brazilian Emergency Workers Aid: the short-term response that exposes a structural problem. BIEN Jun 18, 2020. <https://basicincome.org/news/2020/06/brazilian-emergency-workers-aid-the-short-term-response-that-exposes-a-structural-problem/>
14. Standing, G., Basic Income: And How We Can Make It Happen. London: Pelican 2017.
15. Suplicy, E., Renda Básica de Cidadania: a resposta dada pelo vento. L&PM: Porto Alegre, 2002.
16. Universal basic income: Next government commits to a pilot programme to trial it. thejournal.ie 16 June 2020. https://www.thejournal.ie/universal-basic-income-5123985-Jun2020/?fbclid=IwAR2DlwDF8jnEXI5S_YIXS_u6HZnlnWIDJooUPbJaho2jhWEKcyV2oqJr-Tc
17. Van Parijs, P., Hrubec, M., Brabec, M., a kol. Všeobecný základní příjem. Právo na lenost, nebo na přežití? Praha: Filosofia 2007.
18. Van Parijs, P., Basic income: Finland Final Verdict. Social Europe, 7th May 2020. <https://www.socialeurope.eu/basic-income-positive-results-from-finland>
19. Wright, E., Envisioning Real Utopias. London: Verso 2010.